

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі ставлення молодших школярів до навчання. Обґрунтовано феномен «ставлення до навчання», виділено компоненти та типи ставлення молодших школярів до навчання. На основі отриманих даних виділена динаміка типів ставлення молодших школярів до навчання. Встановлено, що ставлення до навчання вирізняється асинхронністю розвитку своїх компонентів — учням перших-других класів притаманний низький рівень розвитку когнітивного та поведінкового компонентів; для школярів третіх і четвертих класів є характерними негативні складові у змісті емоційно-оцінного компоненту у поєднанні з негативними тенденціями вікової динаміки такого розвитку.

Ключові слова: ставлення до навчання, молодші школярі, ставлення школяра до діяльності вчителя, ставлення школяра до учбової діяльності, компоненти, типи ставлення до навчання.

Одним із значущих чинників формування гуманістично спрямованого, всебічно розвинутого та соціально активного індивіда є система психологічних ставлень особистості. Наявність у підростаючої особистості позитивного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе і до провідної діяльності є основною умовою її гармонійного та всебічного розвитку. У зв'язку зі згаданим вище, пошуки ефективних шляхів і засобів розвитку такого ставлення є важливим завданням психологічної науки та педагогічної практики. Поняття «ставлення» і «ставлення до учбової діяльності» розкриваються в контексті проблем розвитку особистості. Доведено, що дані феномени привертають до себе увагу в теоретичному і прикладному аспектах. Згідно з концепцією ставлень особистості В.М. М'ясищева, індивідуальна система суб'єктивно-оцінних, свідомо вибіркових ставлень людини до оточуючої дійсності, що є інтеріоризованим досвідом взаємин з іншими людьми у соціумі, виступає психологічним ядром особистості. Вчений вважав ставлення основною психологічною категорією, оскільки особистість — це складна система ставлень людини [15]. В.М. М'ясищев утвердив феномен «психологічні ставлення» людини, які в розгорнутому вигляді являють цілісну систему індивідуальних, вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [15, 111]. Дана концепція дала поштовх для дослідження таких аспектів даної проблеми, як: психологічний зміст поняття «ставлення» особистості (Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, О.Ф. Лазурський, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін, С.Л. Рубінштейн); види ставлень (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, О.Ф. Лазурський, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн); структура ставлення та психологічна характеристика його компонентів (Л.І. Божович, В.С. Мерлін, В.М. М'ясищев); параметри ставлень (Б.Ф. Ломов); функції ставлень в різних видах діяльності і активності людини (В.С. Мерлін); розвиток провідних ставлень особистості на різних вікових етапах (Ю.Ф. Акименко, І.О. Лапченко, І.Д. Поспелова, Ю.О. Приходько).

У структурі психологічних ставлень особистості містяться: потреби, мотиви, інтереси, переконання; оцінки, емоції, почуття; воля, увага (В.С. Мерлін [14], В.М. М'ясищев [15]). Ставлення виявляються в емоційних реакціях, діях та вчинках особистості. Основними характеристиками ставлень особистості виступають: модальність, ступінь усвідомленості, ступінь активності, ступінь узагальненості, інтенсивність і ступінь стійкості (Б.Ф. Ломов [11], В.М. М'ясищев [15]).

Проблема ставлення до учбової діяльності є важливою частиною загальної проблеми ставлень особистості. Учбова діяльність постійно співвідноситься з особливим відповідальним ставленням суб'єкта до предмета навчання. Ставлення до учбової діяльності є одним із значущих психологічних чинників активності індивіда в даному виді діяльності та її ефективності. У психологічній науці найбільш поширеним напрямком вивчення проблеми ставлення до учбової діяльності є з'ясування структури цього ставлення та психологічна характеристика його компонентів. Існують різні підходи до виокремлення компонентів у структурі даного виду ставлення, з неоднаковою питомою вагою кожного компонента, зокрема: емоційний, інтелектуальний та вольовий компоненти (М.Г. Левандовський [9]); мотиваційний, когнітивний, емоційний компоненти. Варто зауважити, що в поглядах дослідників на структуру ставлення до учбової діяльності є багато спільного, однак єдиного підходу щодо даної проблеми у сучасній психологічній науці не виявлено.

Найбільш вивченим є мотиваційний компонент ставлення до учбової діяльності (Л.І. Божович [2], А.К. Маркова [12], М.В. Матюхіна [13], О.В. Скрипченко [18]). За допомогою складної ієрархічної системи мотивів учіння визначається психологічний зміст ставлення до учбової діяльності. Мотиви тісно пов'язані з потребами. Мотив — це стимулювання до якого-небудь виду діяльності, що тісно пов'язано із задоволенням певних потреб. Пізнавальні мотиви мають безпосереднє відношення до учбової діяльності, тоді як соціальні мотиви тісно пов'язані з

міжособистісними взаєминами і спілкуванням. Водночас, пізнавальні інтереси — це вибіркове навчально-пізнавальне ставлення особистості до значущих об'єктів довкілля, що виявляється у прагненні пізнати, пояснити незрозуміле, бажанні проникнути в сутність предметів і явищ, є відображенням мотивів і потреб. Пізнавальний інтерес зумовлює позитивний вплив на характер ставлення до учбової діяльності. Значущою характеристикою ставлення до учбової діяльності виступають емоції (О.Д. Алфьоров [1], О.К. Дусавицький [5], Г.С. Костюк [7], О.М. Леонтьєв [10], А.К. Маркова [12]). Більшість дослідників вважають модальність ставлення, що є свідченням переважання позитивних чи негативних емоцій, одним із найважливіших показників для виокремлення типу ставлення до учіння. Структура ставлення молодших школярів до учбової діяльності містить три компоненти: емоційний, мотиваційний, учбова самосвідомість (М.Т. Дригус[23]). Ставлення школярів до учіння виступає одним із найважливіших факторів активності учнів початкових класів у процесі учбової діяльності, а також, її результативності (М.Т. Дригус [3], К.С. Дрозденко [4], Н.П. Зубалій [6]).

Важливим аспектом дослідження проблеми ставлення молодших школярів до навчання є виявлення психологічних умов, чинників і механізмів, що впливають на розвиток такого ставлення. Значущою психологічною умовою є рівень сформованості ще в дошкільному дитинстві інтелектуальних, діяльнісних та особистісних якостей, необхідних індивіду як суб'єкту учбової діяльності. Чинниками розвитку ставлення учнів початкових класів до навчання, на думку науковців, є: ставлення до вчителя, стиль спілкування вчителя з учнями, індивідуальний підхід до них, оцінки з боку значущих дорослих (вчителів, батьків). Ставлення молодших школярів до учбової діяльності — це складноорганізована система, що вирізняється динамічністю та асинхронністю становлення складових, оскільки від першого до четвертого класів змінюються мотиви учіння та інтереси школяра, розпочинають розвиватися механізми самоусвідомлення, самооцінка та саморегуляція.

Водночас, аналіз наукової літератури засвідчив, що феномен «ставлення до навчання» невизначений дослідниками. Так, незважаючи на відмінності у визначенні поняття «навчання», більшість науковців сходяться на думці, що навчання слід розглядати як систему, яка складається з учбової та навчальної як управлінської діяльності, що тісно взаємопов'язані між собою. Виходячи з такого розуміння поняття «навчання», було обґрунтовано поняття «ставлення до навчання». Ставлення до навчання — це система, до складу якої входять ставлення школяра до учбової діяльності та його ставлення до діяльності вчителя. Дане ставлення — це частково динамічна, частково усталена система усвідомлених вибіркового зв'язків особистості як суб'єкта учбової діяльності з різними за значущістю, суб'єктивно оціненими, на основі

життєвого досвіду та оцінок з боку значущих інших, об'єктами навчання. Такі зв'язки вирізняються певним емоційним забарвленням і, відповідно, спрямовують поведінкову та учбову діяльність особистості. Визначені підходи і було покладено в основу експериментального вивчення особливостей ставлення учнів початкових класів до навчання.

Проведений аналіз психологічної літератури дозволив обґрунтувати теоретичні аспекти вивчення ставлення молодших школярів до навчання. Ставлення школяра до навчання розглядається як система, що має трикомпонентну структуру: 1) когнітивний компонент — знання про учбову діяльність і навчальну діяльність, їх властивості; розуміння ролі вчителя в навчальній діяльності; усвідомлення учнем самого себе як суб'єкта учбової діяльності (учбова самосвідомість); 2) емоційно-оцінний компонент — оцінка, з боку учня, вчителя як суб'єкта управління учбовою діяльністю, що має певне емоційне забарвлення; оцінка школярем учбової діяльності та самого себе як суб'єкта учіння в поєднанні з відповідним емоційним забарвленням; 3) поведінковий компонент — готовність до дій, вчинки та дії школяра як суб'єкта ставлення в процесі навчання.

До основних параметрів ставлення молодшого школяра до навчання відносяться: модальність, ступінь усвідомленості, ступінь активності, ступінь узагальненості, інтенсивність і ступінь стійкості. За виділеними вище параметрами, виокремлюється чотири типи ставлення учнів початкових класів до навчання: 1) позитивне; 2) нейтральне; 3) амбівалентне; 4) негативне. Позитивне ставлення школяра до навчання, розвиток якого є предметом нашого дослідження, вирізняють такі ознаки: знання про учбову і навчальну діяльність та їх властивості сповнені позитивним змістом; розуміння учнем ролі вчителя в навчальній діяльності, зокрема, як такої, що сприяє досягненню учбових цілей; достатньо високий рівень усвідомлення школярем самого себе як суб'єкта учбової діяльності; переважання пізнавальних мотивів; стійкість мотиваційної сфери; пізнавальні потреби та інтерес; переважання позитивних емоцій щодо більшості навчальних ситуацій; позитивна оцінка учнем себе як суб'єкта учбової діяльності та діяльності вчителя; сформоване цілепокладання щодо нестандартних перспективних цілей; перехід до творчої діяльності; довільна увага, високий рівень розвитку вольових процесів; відповідальність; дієвість; висока ступінь пізнавальної активності; ініціативність у власних учбових діях; вміння долати труднощі під час досягнення поставленої учбової цілі; здатність до передбачення соціальних наслідків власної учбової діяльності та поведінки.

З метою виявлення особливостей ставлення молодших школярів до навчання нами було проведено констатувальний експеримент, у якому взяли участь 277 учнів перших-четвертих класів загальноосвітніх шкіл I–III ступенів № 20 та № 24 м. Мелітополя Запо-

різької області. На першому етапі експерименту визначалися особливості прояву когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів ставлення молодших школярів до навчання, основні чинники і психологічні механізми такого ставлення. Вивчення когнітивного компоненту ставлення учнів до навчання проводилося за допомогою творів на теми: «Моя школа», «Мій вчитель», «Я – учень», «Мої однокласники», «Мої мрії» та психомалюнків «Я в школі». В результаті контент-аналізу творів та інтерпретації малюнків було з'ясовано, що в школярів перших-других класів, у порівнянні з учнями третіх і четвертих класів, помічено низький рівень розвитку когнітивного компоненту, низький рівень розвитку учбової самосвідомості, а механізм самоусвідомлення є нерозвинутим. За малюнками, у більшості досліджуваних виявлено наявність тривожності, як негативної складової емоційно-оцінного ставлення (у 74,24% першокласників, у 83,95% учнів других класів, у 69,23% третьокласників і у 84,62% учнів четвертих класів). Дані, отримані за допомогою психомалюнків, було підтверджено результатами проведення «Тесту шкільної тривожності Філліпса». Дослідники зазначають, що чинниками високого рівня тривожності є: авторитарна система навчання, відсутність індивідуального підходу, надто високі вимоги до школяра (Б.І. Кочубей [8]). Оскільки наявність пізнавального інтересу в молодших школярів є свідченням їх позитивного ставлення до навчання, то для вивчення цієї складової емоційно-оцінного ставлення проводилося анкетування. За його результатами встановлено, що з першого до четвертого класу майже наполовину зменшується кількість виборів навчальних дисциплін, що вимагають значних інтелектуальних зусиль (математика, інформатика, російська мова, українська мова, письмо, читання, англійська мова, німецька мова). Якщо у першому класі кількість таких виборів становить майже половину від загальної кількості — 46,07%, то в другому, третьому і четвертому класах їх кількість поступово зменшується до 33,21% у другому класі, 27,27% у третьому класі, 22,07% у четвертому класі. Особливості самооцінки, важливої складової оцінного компоненту ставлення учнів до навчання, з'ясовувалися за допомогою методики Т.В. Дембо-С.Я. Рубінштейн у модифікації Ю.О. Бабаян та опитувальника Г.Н. Казанцевої. У результаті було виявлено лише 24,03% першокласників, 24,17% другокласни-

ків, 34,94% третьокласників і 30,99% учнів четвертих класів з адекватною самооцінкою. Водночас решта досліджуваних молодших школярів вирізнялись неадекватною самооцінкою, що, в свою чергу, є свідченням несформованості механізму самооцінювання. Особливості емоційно-оцінного компоненту ставлення учнів до діяльності вчителя було виявлено при інтерпретації психомалюнків. Так, на малюнках більшості школярів — 87,88% першокласників, 88,89% другокласників, 92,31% третьокласників і 87,69% учнів четвертих класів — не було зображено вчителя, що є свідченням його малозначущості для учня, чи (частіше) конфліктних стосунків з ним. Отримані дані порівнювались з результатами «Тесту шкільної тривожності Філліпса». За фактором «проблеми і страхи у стосунках з учителями», який є свідченням загального негативного емоційного фону стосунків з дорослими у школі, встановлено 33,33% першокласників, 85,19% другокласників, 92,31% третьокласників і 87,69% учнів четвертих класів з високим і підвищеним рівнями тривожності. Особливості поведінкового компоненту ставлення учнів до навчання вивчалися за допомогою анкети «Виявлення переважаючих мотивів учбової діяльності в молодших школярів» і методики незакінчених речень. Так, майже половина учнів перших-четвертих класів (54,9%) вибрали твердження «Я вчусь тому, що мені цікаво» і «Я вчусь тому, що хочу більше знати», що є внутрішніми мотивами учіння. В решти досліджуваних молодших школярів виявлено зовнішні мотиви учбової діяльності («Я вчусь тому, що мені потім буде простіше влаштуватись на добру роботу» (29,1%), «Я вчусь тому, що подобається вчитель» (9,5%), «Я вчусь тому, що мене примушують батьки» (3,8%) та «Я вчусь тому, що зараз усі вчать» (2,7%). Дані анкети і закінчення незакінчених речень учнів перших-других класів дозволили встановити в них низький рівень розвитку поведінкового компоненту та несформованість механізму саморегулювання.

На другому етапі експериментального дослідження за допомогою узагальнення одержаних даних і обґрунтованих теоретичних аспектів дослідження визначалась динамічна характеристика ставлення до навчання, виділялись типи ставлення учнів до навчання. Динаміку ставлення учнів до діяльності вчителя та до учбової діяльності як складових ставлення до навчання, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка ставлення молодших школярів до діяльності вчителя і до учбової діяльності (дані у %)

Типи ставлення	Ставлення до навчання							
	Ставлення до діяльності вчителя				Ставлення до учбової діяльності			
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Позитивне	80,3	90,1	76,9	70,7	62,1	56,8	58,5	32,3
Нейтральне	-	3,7	9,2	7,7	25,7	6,2	18,5	29,2
Амбівалентне	19,7	3,7	7,7	18,5	6,1	22,2	9,2	15,4
Негативне	-	2,5	6,2	3,1	6,1	14,8	13,8	23,1

З табл. 1 видно, що до четвертого класу зменшується кількість учнів з позитивним ставленням як до діяльності вчителя, так і до учбової діяльності, тобто до навчання загалом. Однак, якщо кількість школярів четвертих класів з позитивним ставленням до діяльності вчителя зменшилась майже на 10 % у порівнянні з першим класом, то кількість учнів з позитивним ставленням до учбової діяльності зменшилась майже вдвічі. Водночас, до третього та четвертого класів суттєво зросла кількість учнів з негативним, нейтральним та амбівалентним ставленням як до діяльності

вчителя, так і до учбової діяльності. Встановлено, що кореляційний зв'язок між ставленнями учня до діяльності вчителя та учбової діяльності є сильним і прямим: у першому класі — $r_s = 0,6$, в другому класі — $r_s = 0,7$. У третьому та четвертому класах цей взаємозв'язок є також сильним і прямим: у третьому класі — $r_s = 0,5$, в четвертому класі — $r_s = 0,4$.

В результаті кількісного та якісного аналізу отриманих експериментальних даних і узагальнення цих даних було виділено динаміку типів ставлення молодших школярів до навчання (див. табл. 2).

Таблиця 2

Динамічна характеристика типів ставлення молодших школярів до навчання (дані у %)

Типи ставлення	Класи			
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Позитивне	68,18	56,8	58,46	32,3
Нейтральне	6,06	6,17	10,77	26,15
Амбівалентне	6,06	17,28	13,85	18,45
Негативне	19,7	19,75	16,92	23,1

Як видно з табл. 2, від першого до четвертого класів простежуються негативні тенденції у розвитку ставлення молодших школярів до навчання. З першого до четвертого класу майже вдвічі зменшується кількість учнів з позитивним ставленням до навчання. Якщо в першому класі кількість таких школярів становить 68,18%, то в четвертому — 32,3%. У другому і третьому класах отримано майже однакові показники — 56,8% та 58,46% відповідно. Вони є меншими від показника у першому класі та більшими від показника в четвертому класі. Отримані результати є свідченням негативної тенденції щодо розвитку позитивного ставлення учнів початкових класів до навчання.

Молодші школярі з позитивним ставленням до навчання вирізняються особливостями розвитку когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів. В учнів третіх-четвертих класів знання про навчальну діяльність і учбову діяльність та їх властивості характеризуються позитивним змістом. Помічено й розуміння школярами ролі вчителя в навчальній діяльності. В учнів перших-других класів з позитивним ставленням до навчання виявлено переважно недиференційоване позитивне емоційне ставлення до діяльності чи особистості вчителя, в поєднанні з відсутністю глибоких знань про учбову і навчальну діяльність. Значна кількість учнів третіх і четвертих класів з позитивним ставленням до навчання мають достатньо високий рівень усвідомлення самого себе в якості суб'єкта учбової діяльності; переважання пізнавальних мотивів; наявність пізнавального інтересу, пізнавальних потреб, що вказує на достатньо високий рівень розвитку у них когнітивного компоненту ставлення до навчання. У школярів перших і других класів з таким типом ставлення до навчання помічено низький рівень розвитку когнітивного компоненту.

Розкриваючи особливості розвитку емоційно-оцінного компоненту ставлення до навчання, слід за-

уважити, що в усіх молодших школярів з позитивним типом ставлення помічено такі ознаки: переважання позитивних емоцій щодо більшості навчальних ситуацій; позитивна оцінка учнем вчителя як суб'єкта управління учбовою діяльністю; позитивна оцінка школярем себе як суб'єкта учбової діяльності. В багатьох учнів третіх-четвертих класів, на протигагу школярам перших-других класів, виявлено сформоване цілеутворення; наявність доволі уваги, високий рівень розвитку вольових процесів; відповідальність; дієвість; високу ступінь пізнавальної активності; ініціативність у власних учбових діях; вміння долати труднощі під час досягнення поставленої учбової мети; здатність до передбачення соціальних наслідків власної учбової діяльності та поведінки.

Встановлено, що з першого до четвертого класів збільшується кількість молодших школярів з нейтральним типом ставлення до навчання. У першому та другому класах зафіксовано майже однакові показники такого ставлення — 6,06% і 6,17%, відповідно. У четвертому класі кількість учнів з нейтральним типом ставлення до навчання склала 26,15%, що майже вдвічі більше від відповідного показника у третьому класі — 10,77%. Зауважимо, що до четвертого класу кількість школярів цього типу збільшується майже в чотири рази у порівнянні з першим класом. Нейтральне ставлення до навчання характеризується небажанням знати що-небудь про процес навчання; відсутністю інтересу до якої-небудь навчальної дисципліни. Учні перших-четвертих класів з нейтральним ставленням до навчання вирізняються низьким рівнем розвитку учбової самосвідомості; неготовністю брати участь в учбовій діяльності; пізнавальною пасивністю. Вони виявляють байдужість щодо більшості навчальних ситуацій, оцінювання вчителя як суб'єкта навчальної діяльності та себе як суб'єкта учбової діяльності, щодо соціальних наслідків власної учбової діяльності та

поведінки; відсутність проявів вольових процесів; бездіяльність; небажання докладати зусиль задля подолання труднощів і досягнення поставленої учбової мети, що є свідченням наявності негативних складових в емоційно-оцінному компоненті та несформованості поведінкового компоненту ставлення до навчання.

З першого до четвертого класу майже в три рази збільшується кількість учнів з амбівалентним типом ставлення до навчання — з 6,06% до 18,45% відповідно. У другому класі кількість таких школярів збільшується до 17,28%, у порівнянні з першим (6,06%) і третім (13,85%) класами. Знання про навчальну та учбову діяльність, їх властивості в учнів усіх класів сповнені як позитивним, так і негативним змістом. У молодших школярів з амбівалентним ставленням до навчання помічено нестійкі переживання інтересу, новизни, допитливості; високу, а інколи низьку ступінь пізнавальної активності; переважання широких соціальних мотивів обов'язку; надання переваги одним навчальним предметам перед іншими; розуміння і первинне усвідомлення цілей, які ставить учитель. Наявними є негативні складові в емоційно-оцінному компоненті ставлення: присутність у змісті оцінки учнем вчителя як суб'єкта навчальної діяльності та себе як суб'єкта учбової діяльності, як позитивних, так і негативних якостей; нестійкі емоційні переживання щодо різноманітних навчальних ситуацій. Водночас, нестійкі прояви довірливої уваги та волі, здатність до виконання окремих учбових дій, самоконтролю за зразком та за інструкцією вказують на низький рівень сформованості поведінкового компоненту ставлення до навчання в школярів з амбівалентним типом ставлення.

З першого до четвертого класу на 3,4% зростає кількість школярів з негативним ставленням до навчання (з 19,7% першокласників до 23,1% учнів четвертих класів). Варто відзначити, що в першому та другому класах кількість учнів з таким типом ставлення є майже однаковою і становить 19,7% і 19,75%, відповідно. Кількість третьокласників з негативним

ставленням до навчання становить 16,92% і є дещо меншою від кількості першокласників (на 2,78%), другокласників (на 2,83%) та учнів четвертого класу (на 6,18%). Отже, значних змін у розвитку негативно-го ставлення в учнів перших-четвертих класів не виявлено. Негативне ставлення учнів до навчання характеризують такі ознаки: знання про навчальну діяльність і учбову діяльність та їх властивості сповнено негативним змістом; можлива відмова школяра від учбової діяльності чи розв'язання різноманітних учбових завдань; вузькість мотивів; переважаючий інтерес до результату. У цих учнів виявлено негативні емоції щодо більшості різноманітних навчальних ситуацій; високий рівень тривожності чи байдужості. Низьким рівнем розвитку вирізняється поведінковий компонент ставлення. Для цих школярів властиві такі якості, як: невміння ставити цілі та долати труднощі; несформованість учбової діяльності; відсутність вміння діяти за інструкцією дорослого; нездатність до пошуку різноманітних способів дій.

Отже, проведене дослідження показало, що асинхронність розвитку когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів ставлення молодших школярів до навчання поєднується з негативними тенденціями вікової динаміки такого розвитку. Для учнів перших-других класів характерний низький рівень розвитку когнітивного та поведінкового компонентів такого ставлення. Школярі третіх і четвертих класів вирізняються наявністю негативних складових у змісті емоційно-оцінного компоненту ставлення до навчання. Провідними механізмами ставлення молодших школярів до навчання є: самоусвідомлення, самооцінка, саморегуляція, а до основних чинників розвитку такого ставлення віднесено: принципи і технології в діяльності вчителя, стиль спілкування між вчителем та учнями, оцінка результатів учбової діяльності з боку вчителя і батьків; інтереси школяра. Одержані результати обумовили необхідність визначення психолого-педагогічних умов, шляхів, методів і засобів цілеспрямованого розвитку позитивного ставлення молодших школярів до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алферов А. Д. Формирование ответственного отношения к учению: Учебное пособие к спецкурсу / А. Д. Алферов. – Ростов-на-Дону: РГПИ, 1984. – 297 с.
2. Божович Л. И. Развитие мотивов учения у школьников / Л. И. Божович, Н. Г. Морозова, Л. С. Славина. – М.: А П Н Р С Ф С Р, 1951. – Вып. 36. – С. 29 – 104.
3. Дригус М. Т. Особенности отношения к учению младших школьников с различной успеваемостью: дис. ... канд. психол. наук: 19. 00. 07 / М. Т. Дригус. – К., 1979. – 156 с.
4. Дрозденко Е. С. Психологические условия формирования положительного отношения к учению у младших школьников со слабой успеваемостью: дис.

... канд. психол. наук: 19. 00. 07 / Е. С. Дрозденко. – К., 1985. – 167 с.

5. Дусавицкий А. К. Зависимость между интересом и тревожностью в учебной деятельности младшего школьника / А. К. Дусавицкий // Вопросы психологии. – 1982. – № 3. – С. 56 – 61.

6. Зубалий Н. П. Формирование положительного отношения к учению детей подготовительных классов общеобразовательной школы: дис. ... канд. психол. наук: 19. 00. 07 / Н. П. Зубалий. – К., 1986. – 161 с.

7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.

8. Кочубей Б. И. Эмоциональная устойчивость школьника / Б. И. Кочубей, Е. В. Новикова // Новое в

жизни, науке и технике; Серия «Педагогика и психология». — 1988. — № 3. — 80 с.

9. Левандовский Н. Г. Факторы отношения к учению у старших школьников / Н. Г. Левандовский // Отношения как проблема психологии воспитания. Сборник научных трудов. — Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1973. — С. 11-32.

10. Леонтьев А. Н. Мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. — М.: МГУ, 1972. — 39 с.

11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. — М.: Наука, 1984. — 444 с.

12. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А. К. Маркова, Г. А. Матис,

А. Б. Орлов. — М.: Просвещение, 1990. — 192 с. - (Психол. наука – школе).

13. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников / М. В. Матюхина. — М.: Педагогика, 1984. — 114 с.

14. Мерлин В. С. Принципы психологической характеристики типов личности / В. С. Мерлин // Теоретические проблемы психологии личности. — М., 1974. — С. 226 - 250.

15. Мясищев В. Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека / В. Н. Мясищев // Психологическая наука в СССР. — М.: АПН РСФСР, 1960. — Ч. 2. — С. 110 - 125.

REFERENCES

1. Alferov, A. D. (1984). *Formirovaniye otvetstvennogo otnosheniya k ucheniyu* [The formation of responsible attitude towards teaching]. Rostov-on-Don, RGPI [in Russian].

2. Bozhovich, L. I., Morozova, N. G. & Slavina, L. S. (1951). *Razvitiye motivov ucheniya u shkolnikov* [The development of schoolchildren's learning motives]. (Vol. 36), 29-104. M.: APN RSFSR [in Russian].

3. Drigus, M. T. (1979). *Osobennosti otnosheniya k ucheniyu mladshikh shkolnikov s razlichnoy uspevaemostyu* [Peculiarities of attitude to learning of primary school pupils with different progress in studies]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].

4. Drozdenko, E. S. (1985). *Psikhologicheskiye usloviya formirovaniya polozhitelnogo otnosheniya k ucheniyu u mladshikh shkolnikov so slaboy uspevaemostyu* [Psychological conditions of forming positive attitude towards learning of primary school pupil with low level of progress]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].

5. Dusavitskii, A. K. (1982). *Zavisimost mezhdru interesom i trevozhnostyu v uchebnoy deyatel'nosti mladshogo shkolnika* [The dependence of anxiety on interest in primary school pupils' learning activities]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*, 3, 56-61 [in Russian].

6. Zubaliy, N. P. (1986). *Formirovaniye polozhitelnogo otnosheniya k ucheniyu detey podgotovitelnykh klassov obsheobrazovatel'noy shkoly* [Formation of reception class children's positive attitude towards learning]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Russian].

7. Kostyuk, G. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichniy rozvytok osobystosti* [Training and educational process and mental development of personality]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

8. Kochubey, B. I. & Novikova, Ye. V. (1988) *Emotsionalnaya ustoychivost shkolnika* [Emotional

stability of a schoolchild]. *Novoe v zhizni, nauke i tekhnike; Seriya «Pedagogika i psikhologiya» - New in Life, Science and Technology; Series "Pedagogy and Psychology"*, 3 [in Russian].

9. Levandovskiy, N. G. (1973). *Faktory otnosheniya k ucheniyu u starshikh shkolnikov* [Factors of high school pupils' attitude towards learning]. *Otnosheniya kak problema psikhologii vospitaniya. Sbornik nauchnykh trudov – Relationships as the problem of psychology of education. Collection of scientific papers*. (pp. 11-32). Leningrad: LGPI im. A. I. Gertsena [in Russian].

10. Leontyev, A. N. (1972). *Motivy i emotsii* [Motives and emotions]. Moscow: MGU [in Russian].

11. Lomov, B. F. (1984). *Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemy psikhologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow: Nauka [in Russian].

12. Markova, A. K., Matis, G. A. & Orlov, A. B. (1990). *Formirovaniye motivatsii ucheniya* [Formation of the learning motivation]. Moscow: Prosveschenie [in Russian].

13. Matiukhina, M. V. (1984). *Motivatsiya ucheniya mladshikh shkolnikov* [Primary school pupils' motivation to learning]. Moscow: Prosveschenie [in Russian].

14. Merlin, V. S. (1974). *Printsipy psikhologicheskoy kharakteristiki tipov lichnosti* [Principles of psychological characteristics of personality types]. *Teoreticheskiye problemy psikhologii lichnosti – Theoretical problems of personality psychology*. (pp. 226-250) Moscow [in Russian].

15. Miasishchev, V. N. (1960). *Osnovnyie problemy i sovremennoye sostoyaniye psikhologii otnosheniy cheloveka* [The main problems and the current state of psychology of people's relationships]. *Psikhologicheskaya nauka v SSSR – Psychological Science in the USSR*, 2, 110-125. Moscow: APN RSFSR [in Russian].

Н. В. Гузь, В. В. Гузь

ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ

Статья посвящена проблеме отношения младших школьников к обучению. Обоснован феномен «отношение к обучению» выделены компоненты и типы отношения младших школьников к обучению. На основе полученных экспериментальных данных выделена динамика типов отношения младших школьников к обучению.

Ключевые слова: отношение к обучению, младшие школьники, отношение ученика к деятельности учителя, отношение школьника к учебной деятельности, компоненты, типы отношения к обучению.

N. V. Guz, V. V. Guz

PECULIARITIES OF PRIMARY SCHOOL PUPILS' ATTITUDE TO LEARNING

The article is devoted to the problem of the attitude of primary school pupils to learning. The phenomenon of 'attitude to learning' was explained, the components and types of primary school pupils' attitude to learning were determined. Based on the data received, the dynamics of the types of primary school pupils' attitude to learning was determined. The carried out research has shown that the asynchronous character of the development of cognitive, emotional and evaluative, and behavioural components of primary school pupils' attitude to learning combines with negative tendencies of age dynamics of this development. The low level of the development of cognitive and behavioural components is typical for the pupils of the first and second forms. The pupils of the third and the fourth forms are characterized by the presence of negative components in the content of emotional and evaluative components of attitude to learning. The driving mechanisms of primary school pupils' attitude to learning are the following: self-awareness, self-evaluation, and self-regulation; the key factors of the development of this attitude include principles and technology in a teacher's work, the style of communication between a teacher and pupils, the evaluation of the results of learning by a teacher and parents, a pupil's interests. The received results have given rise to the determination of psychological and pedagogical conditions, ways, methods and means of purposeful development of primary school pupils' positive attitude towards learning.

Keywords: attitude to learning, primary school pupils, pupil's attitude to teacher's work, pupil's attitude to training, components, types of attitude to learning.

Подано до редакції 17.06.14